

Opponensi vélemény

Kecskés D. Gusztáv

Az 1956-os magyar menekültek nemzetközi befogadása

című doktori értekezéséről

Kecskés D. Gusztáv doktori értekezése új megközelítésben, kontextusban tárgyalja a címben jelölt problémát. Általában ugyanis azt mondhatjuk az 1956-os magyar menekültek humánus és mélyen együttérző fogadtatásával kapcsolatban, hogy szinte kizárólagosan csak a befogadó országok kormányainak és közvéleményének a tevékenysége kerül előtérbe a köztudatban, érthetően elsősorban az osztrákoké és a jugoszlávoké. Olykor még az általános szakmai közvéleményben is ez történik. A nemzetközi szervezetek közül pedig a Vöröskeresztről és az ENSZ-ről esik szó anélkül, hogy annak konkrét specifikus intézményei megjelenjenek. Pedig amint azt a dolgozat szerzője témáját bemutatva megállapítja: *„A magyar menekültek mintegy kétszáz ezres tömegének ellátása, tovább szállítása és letelepítése a nemzetközi menekültsegélyezés rendkívüli sikere volt, amelyben az ENSZ-család intézményei, valamint más kormányközi, kormányzati és nem kormányzati humanitárius szervezetek kiemelkedő szerepet játszottak.”* (Előszó)

A téma választásával, főként annak alapos bemutatásával és elemzésével válik teljessé a magyar menekülthullám mindenre kiterjedő története. Kecskés D. Gusztáv eddigi munkásságának ismeretében mondhatjuk, hogy a témaválasztás logikus következménye hazai és nemzetközi vonatkozásban is kiemelkedő eredményeket produkáló munkásságának.

A dolgozat az *első* magyar nyelvű munka, amely a magyar menekültek befogadásában szerepet játszó nemzetközi intézmények tevékenységét taglalja, elemzi. Úgy vélem, hogy ezt elmondhatjuk a dolgozatnak a nemzetközi szakirodalomban elfoglalt helyéről is. Köztudott, hogy az 1956-os magyar menekülthullám a legdrámaibb menekültválságot okozta Európában a második világháború vége és Jugoszlávia 1991-es szétesése közötti időszakban. (Peter Gatrell)

A dolgozat tulajdonképpen két külön-külön is autonóm témaként kezelhető komponensből áll, amely témák azonban elválaszthatatlanok, szervesen kapcsolódnak egymáshoz. Az egyik konkrétan maga a menekültek problémája, távozásuk, fogadásuk, mindennapi gondjaik stb., majd továbblépésük, befogadásuk azon országokba, ahol letelepedni és új életet kezdeni kívánnak.

A másik autonóm témát nevezhetjük intézménytörténetnek: azon nemzetközi intézmények, szervezetek történetének, amelyek a menekült probléma megoldásában illetékesek voltak. Ennek során a szerző bemutatja,

hogy a magyar menekülthullám hogyan járult hozzá ezen szervezetek tevékenységének továbbfejlődéséhez, a probléma professzionálisabb kezeléséhez. Ez a nemzetközi szakirodalomban is *új eredményként* tüntethető fel.

Természetesen a két téma együttesen jelent szerves egészet, Kecskés D. Gusztáv így is kezeli végig a dolgozat folyamán. Néhány kivételtől eltekintve sikerül elkerülnie az ismétléseket. (Pl.: az UNRRA – az ENSZ Segélyezési és Helyreállítási Igazgatóságának a bemutatása kétszer is előfordul, a 24. oldalon és a 195. oldal 720 lábjegyzetében.)

Nagy erénye a dolgozatnak a magyar menekültprobléma rendezésében, megoldásában résztvevő szervezetek közötti bonyolult, egyáltalán nem gördülékeny együttműködésnek a bemutatása.

A tematikus distinkcióhoz hasonlóan az időbeli kertet sem lehet mereven alkalmazni. A magyar menekültproblémát rendkívül gyorsan megoldották: „1957 őszére a magyar menekültek ügye az illetékes nemzetközi fórumok (ENSZ Közgyűlés, UNREF – Egyesült Nemzetek Menekült Alapja, sürgősségi menekült alapja) napirendjén egyre inkább visszaszorult”, és 1958 januárjában már a magyar menekültkérdés lezárását figyelhetjük meg. (293. oldal) Végül 1961 áprilisában August Lindt, az Egyesült Nemzetek Menekültügyi Főbiztosa (UNHCR) azt jelentette, hogy tekintettel a menekültek problémájának megoldására „már nem szükséges ezeket a menekülteket speciális csoportként kezelni”. (151. oldal) A gyors megoldásban nem kis szerepe volt, amint erre a szerző többször is utal, a Főbiztosnak, akit 1956 decemberében választottak meg a tisztségre. A kommunista Jugoszlávia segítése kapcsán kijelentette, hogy „mandátuma humanitárius jellegű, és nem tesz említést a segített államok politikai jellegére vonatkozóan.” (151. oldal) Tekintettel a személyiségek szerepére a történelmi folyamatok alakításában – természetesen a lehetőségek nyújtotta kereteken belül – August Lindt egyéniségének, tevékenységének bemutatása egy-két oldalt talán megérdemelt volna.

A magyar menekültkérdés megoldását döntően befolyásolta -amint azt a szerző is megállapítja- a két hatalmi blokk közötti hidegháborús rivalizálás, az adott történelmi pillanat eseményei, nemzetközi körülményei. Az egész projekt egyszerre volt propagandaakció és humanitárius gesztus. Ezt a megállapítást talán lehetne árnyalni azzal, hogy a kormányok, a (kül)politikacsinálók, a döntéshozók számára éppen a hidegháború logikájából következően az előbbi, a propagandaakció volt a fontosabb. A szerző is említi (292. oldal 1149 lábjegyzet), hogy az Egyesült Államokba az 1980-as évek közepéig befogadott 2 millió menekült közül az 50 ezret sem érte el a jobboldali diktatúrák elől menekülők száma.

A dolgozat egészében a szerző a hidegháború kontextusában mutatja be, elemzi a magyar menekültproblémát, mindig a felmerült konkrét kérdések kapcsán (pl. a menekült terminus meghatározása), amely „így magán viselte a hidegháborús konfrontáció hatását” (30. oldal). Ennek

köszönhetően a dolgozat egy újabb terület feldolgozásával bővíti s egyben elmélyíti a hidegháború történetének az ismeretét.

A két rivális blokk között a befolyási övezetek kiszélesítéséért folytatott küzdelem nem Közép-Európában, hanem a Közel-Keleten folyt. (Ld. amerikai magatartás a szuezi háború idején, az Eisenhower-doktrína 1957-ben, az iraki forradalom 1958-ban, majd az azt követő libanoni beavatkozás.) Globálisan a dekolonizáció volt napirenden, a két szembenálló hatalmi blokk a születő független államok –a volt gyarmatok– megnyerésére törekedett. Az Egyesült Államok ezért támogatta a nyitást a harmadik világ felé, amikor az UNHCR-en keresztül nyújtott támogatásokkal is törekedett a szovjet befolyás megállítására és visszaszorítására. (169. oldal)

A befogadó országok belpolitikai helyzete is erősítette a kormányok elkötelezettségét a magyar menekültek problémájának a megoldásában. Gondolok itt elsősorban a legnagyobb bajban lévő Franciaországra, amelynek a belpolitikáját – egyáltalán a (kül- és bel)politikáját 1956 nyaratól teljes egészében az algériai probléma uralta. (De Nagy-Britannia esete is eléggé sajtóságos, amikor a letelepülő magyarok költségeit nem akarják vállalni, mondván, hogy „nem emigránsokat befogadó ország, s különben is az elszállítások nem „Öfelsége kormányának kérésére” történtek – 188. oldal) A szocialista vezetésű francia kormány a budapesti felkelésben, illetve a leverését követő menekülthullámban jó ürügyet látott az antikommunizmus felszítására, és -legalábbis egy időre- annak elfogadtatására, hogy az algériai felkelők fő támogatója Moszkva és a kommunista világ. Az IFOP közvéleménykutató ügynökség 1957 tavaszán történt felmérése szerint a franciák 77%-a gondolkodott így.

A mámorító kényszer hatására az Idegenlégióba belépő magyarok esete viszont árnyékot vetett a kormány magatartására, és éppen a riválisnak, a Kádár-kormánynak, illetve a francia gyarmati rendszer elleni fegyveres harcot irányító FLN-nek (Nemzeti Felszabadítási Front) szolgáltatott propagandaanyagot. Az esetről a francia (Le Figaro, Le Monde) és a magyar, valamint a nemzetközi orgánumon túl beszámolt az FLN El Moudjahid című lapja is, amelyet a nemzetközi élet aktorai (személyek és intézmények) jól ismertek. Számos fiatal magyar menekült meglehetősen illuminált állapotban, a szép jövő ígéretétől elkábulva írta alá az Idegenlégióba belépő nyilatkozatot, amelyet a toborzó ügynökök a megfelelő időben tettek eléjük. Ez a botrány 1957 őszén történt, azt követően, amikor egy NATO-dokumentum 1957 áprilisában azt állapította meg, hogy a magyar menekültek ügye iránt „az exodus első heteiben tapasztalható nagyfokú érzelmi azonosulás mára már szinte teljesen kihuny”. (288. oldal)

Az FLN-hez sokszor tudatosan dezertált magyar idegenlégiósok hazaszállításában a magyar Vöröskereszt együttműködött a tunéziai és az algériai testvérszervezettel. Velük 1958 óta volt kapcsolatban. (Az FLN

rendszerint Tuniszban adta át a dezertált magyar idegenlégiósokat. Előfordult az is, hogy a dezertált magyar végigharcolta a háborút az FLN-nel, majd a béke eljövételével magas rangban szerelt le a nemzeti hadseregből, és Algériában maradt.) A tunéziai és az algériai Vörös Félhóddal kialakult kapcsolat keretében a Magyar Vöröskereszt a Vöröskereszt Társaságok Ligája felhívására mintegy 2 millió forint értékű segélyszállítmányt juttatott el 1958-tól 1962-ig, a háború befejezéséig az algériai menekülteknek Tunéziába és Marokkóba.

Úgy gondolom, az sem tekinthető véletlennek, hogy a magyar hatóságok ekkor döntenek az ENSZ Menekültügyi Főbiztosságával fenntartott kapcsolatok elsorvasztása mellett: véget ért az algériai háború, s a magyar ügy is a kihalás jeleit mutatta az ENSZ-ben. Ezzel a blokkok rivalizálásának két fontos területe szűnt meg.

A befogadó országokkal kapcsolatban két apró konkrét esetre vonatkozó, a kíváncsiság által motivált kérdés vetődött fel bennem: mit jelent konkrétan az Írországra befogadott magyarok nehéz helyzete (253. oldal), illetve tudunk-e közelebbit arról, hogy 50 magyar miért választotta célországának a nem éppen szokványos Izlandot?

Rendkívül imponáló a felhasznált források, elsősorban a levéltári források mennyisége és minősége, a lelőhelyek sokasága. Mindez lehetővé tette nemcsak a témának az elmélyült elemzését és bemutatását, hanem az árnyalt értékelését is. Mindezt új eredményként értékelem, hiszen a nagy mennyiségű forrás rendezése, kiválasztása és felhasználása komoly módszertani munkát igényelt.

A források között szerepel az írott sajtó és a rádió is, hiszen az 1950-es évek közepén mindkét eszköz még rendkívül nagy, mondhatni meghatározó szerepet játszott a közvélemény informálásában és formálásában. Ezt a szerző meg is állapítja. A hivatkozásokban azonban alig, szinte nem is szerepelnek. Egy-két konkrét idézet kétségtelenül hangsúlyosabbá tette volna ezen források fontosságát.

Dicséret illeti a szerző igényes, választékos stílusát, szabatos kifejezésmódját. Az egész munka jól strukturált, logikusan szerkesztett, egyenletes színvonalú.

Azonban nem egészen világos számomra, hogy a NATO részvétele a magyar menekültprobléma rendezésében miért került külön fejezetbe. Hiszen, amint azt a szerző is megállapítja, az Észak-atlanti Szerződés Szervezete „a Nyugat legfontosabb politikai egyeztető fóruma” (279. oldal), s mint ilyen, minden fontos döntés meghozatalában nagy szerepet játszott, még ha „láthatatlan szereplőként” is, mivel a probléma az egész Nyugatot érintette.

A fejezetben tett azon megállapítást, hogy a Moszkva által meghirdetett és az SZKP 20. kongresszusán szentesített „békés egymás mellett élés” politikáját csupán „propagandaszólamnak” minősíti, vitatom.

Az új politikai irányvonal –ha úgy tetszik– doktrína felváltotta a korábbi, Zsdanov nevével fémjelzett, egyoldalúan konfrontatív doktrínát, kooperatív-konfrontatívra módosította. A gyarmati rendszer felszámolásáért harcolók nacionalizmusának rehabilitálása, a születő új államok (természetes) szövetségesnek tekintése, egyszóval a harmadik világ felé történő nyitás pedig azt is jelentette, hogy a korábbi, sztálini Európára koncentrált kontinentális külpolitikai doktrína globalizálódott. A harmadik világ jelentőségére a hidegháborús rivalizálásban a szerző többször is rámutat – igen helyesen.

A kritikai észrevételekkel együtt is Kecskés D. Gusztáv akadémiai doktori értekezését *számos új eredményt produkáló kiváló* munkának, nyilvános vitára alkalmasnak tartom, s javaslom az MTA doktora cím odaítélését.

Szeged, 2021. augusztus 10.

J. Nagy László

az MTA doktora